

К. В. Гусаров
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу Національного університету
“Юридична академія України імені Ярослава Мудрого” (м. Харків)

УДК 347.95

ПРО ДОПУСК ДО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Розглядаються проблеми реалізації повноважень суду касаційної інстанції, що спрямовані на допуск скарги до провадження Верховним Судом України. Враховуючи аналіз позицій Конституційного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, судової практики національних судів та положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, робляться висновки про недоцільність отримання допуску до фактичного оскарження судового рішення з боку судового органу, до компетенції якого не належить розгляд заяви про перегляд судового рішення по суті.

Ключові слова: допуск до оскарження, суд, заява про перегляд.

13 грудня 2011 року Конституційний Суд України ухвалив рішення у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремим положенням Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, Кримінально-процесуального кодексу України, Господарському процесуальному кодексу України, Цивільному процесуальному кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. Зазначеним рішенням визнано конституційними положення статей 400¹⁸ КПК України, 111¹⁶, 111²¹ ГПК України, 240 КАС України, 360 ЦПК України, якими передбачено підстави і порядок вирішення питання про допуск вищим спеціалізованим судом справи до її провадження у Верховному Суді України [1].

Актуальність дослідження процедури перегляду судових рішень по цивільних справах Верховним Судом України та питань допуску до провадження з боку суду касаційної інстанції обумовлюється постійним збільшенням кількості цивільних справ, що надходять для перегляду до найвищого судового органу держави через суд касаційної інстанції. Так, у 2010 році для вирішення питання про допуск справи до провадження до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 113 заяв про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 23 заяви повернуто, у прийнято ухвали про відмову 23 заяв про прийняття до провадження, 4 заяви залишено без розгляду, щодо 2 відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку, відмовлено у прийнятті 1 заяви, у 8 заявах прийнято ухвали про допуск справи до провадження. Залишилися нерозглянутими 52 заяви, із них 44 — залишено без руху в зв'язку з наданням строку для усунення недоліків [2].

Лише протягом I півріччя 2011 року до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 644 заяви про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 231 заяву повернено, за 164 заявами прийнято ухвали про відмову у допуску до провадження, 4 заяви залишено без розгляду, щодо 2 — відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку, відмовлено також у прийнятті 3 заяв, за 29 заявами прийнято ухвали про допуск справи до провадження.

© Гусаров К. В., 2012

Залишилися нерозглянутими 257 заяв, із них 135 — залишено без руху у зв'язку з наданням строку для усунення недоліків [3].

Висновки щодо конституційності норм процесуального права щодо допуску справ до провадження Верховного Суду України з боку суду касаційної інстанції суд конституційної юрисдикції обґрунтовує тим, що згідно з ч. 1 ст. 125 Конституції України вищі суди уповноважені забезпечувати за законом касаційне оскарження та перегляд рішень судів відповідних юрисдикцій. У рішенні від 11 березня 2010 року № 8–рп/2010 Конституційний Суд України зауважив, що законодавчий статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції (абз. 4 підп. 3.4 п. 3 мотивувальної частини). У результаті внесених змін функцію касаційної інстанції виконують вищі спеціалізовані суди України, а отже, звуження конституційного права на судовий захист не відбулося.

Європейський суд з прав людини у рішенні від 25 лютого 1993 року у справі “Добертен проти Франції” зазначив, що за п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод держави-учасниці Ради Європи повинні організувати свою судову систему у такий спосіб, щоб їх суди і трибунали виконували кожен свою функцію, притаманну їм.

Положеннями процесуальних кодексів України (у тому числі й тими, які суб'єкт права на конституційне подання вважає неконституційними) врегульовується особливість процесуальної форми залучення відповідних вищих спеціалізованих судів до процесу допуску скарги до розгляду найвищим судовим органом держави, встановлюються підстави для звернення до Верховного Суду України, визначаються права й обов'язки осіб, які беруть участь у розгляді справи, а також повноваження Верховного Суду України.

У процесуальних кодексах України встановлюється процедура розгляду вищим спеціалізованим судом заяви про перегляд судових рішень, зокрема визначаються вимоги до такої заяви, процедура її перевірки на відповідність цим вимогам і наслідки недотримання цієї процедури та документи, які повинні бути додані до неї, тощо. Вищий спеціалізований суд на цій стадії не уповноважений оцінювати обґрунтованість змісту заяви, він перевіряє її відповідність вимогам процесуального закону, зокрема встановлює, чи подана вона належним суб'єктом, чи є відповідні ухвали вищого спеціалізованого суду, і вирішує питання про наявність неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в аналогічних правовідносинах.

На думку Конституційного Суду України, розглядом скарги у вищих спеціалізованих судах не обмежуються і не звужуються повноваження Верховного Суду України, а лише забезпечується надходження справ до найвищої судової інстанції згідно з вимогами, визначеними процесуальним законодавством. Покладення обов'язку наведеними нормами процесуальних кодексів на вищі спеціалізовані суди щодо перевірки аргументації щодо неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права не порушує ч. 3 ст. 22, чч. 1, 2 ст. 55, п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України [1].

Подібну аргументацію Ю. Г. Барабаш справедливо характеризує як поверхову [4, с. 150]. З огляду на важливість дослідження проблем допуску до оскарження це питання є актуальним не лише з причини його характеристики судовим органом конституційної юрисдикції держави. Про можливе обмеження такого права з боку держави для заінтересованих осіб наголошується у правовій літературі [5, с. 251–270] та у рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 7 лютого 1995 р. № R (95) 5. Згідно з вимогами вказаних Рекомендацій пропонується у законодавчому порядку виключити ряд категорій справ, наприклад, позовних вимог на невелику суму; ввести вимогу про отримання дозволу суду на

подачу скарги; встановити конкретні граничні терміни для здійснення права на оскарження; відстрочувати здійснення права на оскарження щодо ряду проміжних питань до подачі головної скарги в основній справі [6].

На думку В. М. Жуйкова, необхідним є обмеження права оскарження до суду другої інстанції рішень судів по деяких категоріях справ (малозначних, як рекомендує Кабінет міністрів Ради Європи, і які відрізняються особливостями, що вимагають негайного набрання винесеними по них рішеннями законної сили). Вказаний автор вважає за можливе існування законодавчих обмежень по окремих категоріях справ, наприклад, судових наказів, рішень, винесених у справах, підсудних мировим суддям, і т. п. [7, с. 101, 148].

Разом з тим вітчизняне цивільне процесуальне законодавство передбачає процедури допуску зацікавленої особи до оскарження й обмеження оскарження рішень по окремих категоріях цивільних справ. Російський дослідник О. О. Борисова зазначає, що своєрідний дозвіл на подачу заяви про перегляд рішення у порядку нагляду встановлений Арбітражним процесуальним кодексом Російської Федерації, закріпивши як підстави для зміни або скасування судових актів у порядку нагляду порушення одноманітності у тлумаченні та застосуванні арбітражними судами норм права; порушення прав і законних інтересів невизначеного кола осіб або інших публічних інтересів та ін.

В Австрії для звернення до ревізійного суду також необхідний допуск. Відповідно до § 502 ЦПК ревізія допустима лише у тому випадку, коли рішення суду залежить від рішення юридичного питання щодо матеріального або процесуального права, яке має важливе значення для збереження правової єдності, правової безпеки і правового розвитку. Це важливо, тому що апеляційний суд відхиляється від практики Верховного Суду або тому що судова практика відсутня або не узагальнена.

Згідно із судовою практикою Верховного Суду (Російської Федерації — *прим. авт.*) юридичне питання має “важливе значення” і тоді, коли мова йде про конкретизацію невизначеного правового поняття або коли предметом спору є основні положення процесуального права.

Розглядаючи допуск до оскарження судового рішення як своєрідний “процесуальний фільтр”, О. О. Борисова відзначає, що, крім допуску на звернення до суду вищої інстанції, існує й інший порядок відкриття провадження щодо перевірки судового акта, що набрав законної сили, який також спрямований на “обмеження кількості справ, що вимагають третього судового розгляду”.

Перш ніж скарга заінтересованої особи потрапить на розгляд суду третьої інстанції, вона повинна пройти через так званий “фільтр”, яким служить склад суддів цього суду, що здійснює первинне вивчення скарги, вирішує питання про її значущість, необхідність розгляду в суді третьої інстанції [5, с. 248, 252–254].

Сьогодні за правилами ЦПК Німеччини апеляційний розгляд справи в останній інстанції можливий, тільки якщо перший апеляційний суд або Федеральний Верховний суд дають відповідний дозвіл. Отримати дозвіл на апеляцію у Федеральному Верховному суді можна тільки тоді, коли в задоволенні апеляційної скарги було відмовлено першим апеляційним судом, оскаржувана сума перевищує 20 000 євро і коли це піднімає питання фундаментальної важливості (п. 1 § 543 ЦПК Німеччини).

Нова схема доступу до апеляційного розгляду справи в останній інстанції внесла низку змін у культуру самого апеляційного провадження Німеччини. Процедура апеляційного розгляду справи в останній інстанції більше не доступна кожній справі зі значною ціною позову. З іншого боку, справи з незначною ціною позову тепер можуть бути передані на розгляд до Федерального Верховного суду, якщо суд першої апеляції дійде висновку, що у справі порушуються питання першорядної ваги (фундаментального характеру) [8, с. 378–379].

У законодавстві Російської Федерації, як пише І. А. Приходько, цивільному й арбітражному процесуальному законодавству невідомий інститут допуску скарги: будь-яке рішення незалежно від ціни позову, від того, наскільки принципова відповідна справа, від того, порушений федеральний закон або закон суб'єкта Російської Федерації, підлягає перевірці судом контролюючої інстанції, якщо сторона скористалася своїм правом ініціювати перегляд судового рішення, подавши скаргу [9, с. 602–603].

Аналогічної думки дотримується В. М. Жуйков, який зазначає, що у процесі реформування законодавства про цивільне судочинство всі обмеження цього права скасовані і встановлено, що до суду другої інстанції можуть бути оскаржені рішення всіх судів загальної юрисдикції. Важливу роль у цьому відіграв Конституційний Суд РФ винесенням двох ухвал: від 28 травня 1999 р. № 9–П “У справі про перевірку конституційності частини другої статті 266 і пункту 3 частини першої статті 267 Кодексу РФСФР про адміністративні правопорушення у зв'язку зі скаргами громадян О. А. Арбузової, О. Б. Колегова, А. Д. Кутирева, Р. Т. Насибуліна і В. І. Ткачука”; від 25 грудня 2001 р. № 17–П “У справі про перевірку конституційності частини другої статті 208 Цивільного процесуального кодексу РФСР у зв'язку зі скаргами громадян Г. В. Істоміна, А. М. Соколова, І. Т. Султанова, М. М. Хафізова і А. В. Штаніна”, а також деяких інших ухвал, що стосуються норм ЦПК і КПК. У цих ухвалях Конституційний Суд РФ, як пише вказаний автор, висловив позицію, згідно з якою право на судовий захист, гарантоване ст. 46 Конституції РФ, включає і право на оскарження судових актів (рішень, ухвал) і, отже, не може бути обмежено [7, с. 99].

Вважаємо, що з урахуванням положень цивільного процесуального права України щодо того, що всі процесуальні питання апеляційного і касаційного провадження вирішуються судами цих інстанцій, вирішувати питання про допуск особи, що звернулася до суду, має належний склад того суду, до компетенції якого входить розгляд скарги на судові рішення. У цьому випадку мова іде про те, що питання допуску заяви до провадження Верховним Судом України повинно вирішувати належний склад вказаного судового органу. Водночас слід зазначити, що Конституція України як нормативний акт, що має найвищу юридичну силу, не передбачає механізму “допуску” заінтересованої особи з боку органу судової влади до оскарження рішення.

У зв'язку з цим вважаємо, що рекомендації щодо можливості допуску осіб до оскарження судового акта й обмеження оскарження рішень по деяких категоріях цивільних справ суперечить ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка передбачає можливість наявності ефективних засобів захисту щодо перегляду судового рішення. У випадку, якщо особі не надано національним законодавством право оскарження судового рішення, то така процедура захисту прав не є досить ефективним засобом захисту заявника. У подібних випадках, як відзначає Європейський суд, має місце порушення ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції [10].

Визначена у ст. 360 ЦПК України процедура допуску до провадження не є у цивільному процесуальному законодавстві поодиноким. Так, ст. 332 ЦПК України передбачений попередній порядок розгляду справи судом касаційної інстанції, де колегіально вирішується питання про можливість передачі касаційної скарги до судового розгляду судом касаційної інстанції. Така процедура розгляду справи є особливою формою касації у вигляді попереднього розгляду справи. На цьому етапі суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення. Поряд з цим касаційний суд може скасувати судові рішення за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення. За відсутності зазначених підстав суд касаційної інстанції призначає справу до судового розгляду. Справа призначається

до розгляду і в тому випадку, якщо хоча б один суддя із складу суду дійшов такого висновку.

Статтею 360 ЦПК України закріплюється, що питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску суд касаційної інстанції протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви постановляє ухвалу. Ухвала постановляється без виклику осіб, які беруть участь у справі.

У доповнення до вкрай обережного ставлення автора до допуску до провадження з боку суду касаційної інстанції цивільної юрисдикції вважаємо за доцільне додати приклади втручання суду касаційної інстанції, всупереч положень цивільного процесуального законодавства та вищевказаного Рішення Конституційного Суду України, в оцінку обґрунтованості заяви про перегляд рішення Верховним Судом України або в оцінку поважності пропуску строку на подачу заяви про перегляд судового рішення [див., напр.: 11; 12].

З огляду на викладене викликає здивування відсутність чітко встановлених у цивільному процесуальному законодавстві підстав для відмови у допуску заяви до провадження чи про допуск до провадження Верховним Судом України з боку суду касаційної інстанції. Враховуючи зазначене, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Постанові від 30.09.2011 р. № 11 “Про судову практику застосування статей 353–360 Цивільного процесуального кодексу України” встановлює власні правила вчинення вищевказаних процесуальних дій [13].

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України від 13.12.2011 р. [Текст] // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 1. — С. 37–54.
2. Аналіз здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2010 році [Електронний ресурс] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. — URL : http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/Doc/Analiz_2010.doc.
3. Аналіз стану здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2011 року [Електронний ресурс] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. — URL : http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/Аналіз%20СЗП%20ВССУ%201_2011.doc.
4. *Барабаш, Ю. Г.* Нариси з конституційного права : зб. наук. пр. / Ю. Барабаш. — Х. : Право, 2012. — 160 с.
5. *Борисова, Е. А.* Проверка судебных актов по гражданским делам [Текст] / Е. А. Борисова. — М. : Городец, 2005. — 304 с.
6. Рекомендация № R (95) 5 Комитета министров государствам-членам относительно введения в действие и улучшение функционирования систем и процедур обжалования в гражданских и торговых делах [Текст] : принята Комитетом министров 07.02.1995 г. на 528-м заседании зам. министров // Российская юстиция. — 1997. — № 10. — С. 2–4.
7. *Жуйков, В. М.* Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию [Текст] / В. М. Жуйков. — М. : Статут, 2006. — 283 с.
8. *Готтвальд, П.* Гражданский процесс в Германии после реформы 2001 г. [Текст] / П. Готтвальд // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. — 2005. — № 4. — С. 378–379.
9. *Приходько, И. А.* Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы [Текст] / И. А. Приходько. — СПб. : Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та : Изд-во юрид. фак. С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. — 672 с.

10. Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі “Турепка проти України” [Текст] / рефер. пер. з англ. П. М. Рабіновича, М. Ю. Пришляка, Т. І. Дудаш // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 11. — С. 36.
11. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2011 р. у справі за позовом публічного акціонерного товариства “Кредитпромбанк” до ОСОБА_6, ОСОБА_5, ОСОБА_4 про звернення стягнення на предмет іпотеки та виселення з квартири [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15731318>.
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.08.2011 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до Державного казначейства України про відшкодування моральної шкоди [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. — URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17882142>.
13. Про судову практику застосування статей 353–360 Цивільного процесуального кодексу України : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.09.2011 р. № 11 [Електронний ресурс] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. — URL : http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2011_rik/postanova_vid_30092011_roku_№_11_pro_sudovu_praktiku_zastosuvannja_statej_353-360_civilnogo_procesua.html.

Надійшла до редакції 15.05.2012

Гусаров К. В. О допуске к обжалованию судебных решений по гражданским делам

Рассматриваются проблемы реализации полномочий суда кассационной инстанции, направленные на допуск жалобы к производству Верховным Судом Украины. На основе анализа позиций Конституционного Суда, Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, судебной практики национальных судов и положений Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод, делаются выводы о нецелесообразности получения допуска к фактическому обжалованию судебного решения со стороны судебного органа, в компетенцию которого не входит рассмотрение заявления о пересмотре судебного решения по существу.

Ключевые слова: допуск к обжалованию, суд, заявление о пересмотре.

Gusarov, K. V. About the Admission to the Appeal of Court Decisions in Civil Matters

The problems of realization of powers of the court of cassation directed to the admission of the complaint to the proceedings at the Supreme Court of Ukraine are reviewed. On the basis of the position of the Constitutional Court, The Highest Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, the judicial practice of national courts and the positions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms author makes conclusions about the inadvisability of obtaining admission to the actual appeal of the court decisions by the court the competence of which does not include consideration of the application for judicial review on the merits.

Key words: the admission to the appeal, court, the statement for revision.

